

Інформаційна довідка
щодо проекту Закону України
«Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України
щодо посилення захисту прав людини під час проведення обшуку»
(реєстр. № 13599 від 04.08.2025)*

***Анотація.** В інформаційній довідці досліджуються питання щодо удосконалення процесуальних підстав та порядку проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення у них обшуку, а також дотримання прав людини при здійсненні цих слідчих дій. Відповідний аналіз проведено в контексті пропозицій, передбачених у проекті Закону України за реєстр. № 13599 (далі – законопроект).*

Розглядається відповідність законопроекту вимогам Конституції України, основоположним засадам правотворчої діяльності та кримінального процесуального законодавства, рішенням Європейського суду з прав людини, практиці Верховного Суду, що стосується забезпечення прав людини під час кримінального провадження.

За результатами дослідження виявлено ризики, які в подальшому перешкоджатимуть належній реалізації закону під час правозастосовної діяльності та досягненню проголошеної в ньому мети, спрямованої на законодавче забезпечення конституційних принципів верховенства права, законності та недоторканості житла чи іншого володіння особи при проведенні вказаних слідчих дій, запобігання випадкам незаконних обшуків тощо.

***Ключові слова:** Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), кримінальне провадження, проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшук, ухвала про дозвіл на обшук, гарантії прав особи, судова практика.*

Вступна частина.

Відповідно до вимог частини першої статті 233 КПК України ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, установлених частиною третьою цієї статті.

У ній передбачено, що слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 234 цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу.

Тобто чинний кримінальний процесуальний закон допускає, як виняток, можливість проникнення до житла чи іншого володіння особи до постановлення ухвали слідчого судді лише у трьох випадках, визначених як *невідкладні*: врятування життя людей; врятування майна; безпосереднє переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення.

Водночас, під час правозастосовної діяльності виникають питання щодо можливості віднесення до таких невідкладних випадків, передбачених КПК України в якості підстав для проникнення до житла особи й проведення там обшуку без відповідної ухвали слідчого судді, обставин, пов'язаних з попередженням чи унеможливленням знищення речових доказів, необхідністю збереження доказової бази кримінального провадження, безпосередньою фіксацією відомостей щодо вчинення злочинів тощо.

Іншою правовою підставою для проникнення до житла чи іншого володіння особи, що гарантує дотримання конституційного принципу недоторканості житла, вказаною статтею визначено добровільну згоду особи, яка ним володіє, на таке проникнення.

Однак у КПК України відсутні процесуальні гарантії щодо інших осіб, які не мають юридичного статусу володільців такого житла чи володіння, наприклад, є особами, які лише тимчасово перебувають чи проживають у них, але права яких також можуть порушені безпідставним проникненням до житла та проведенням там обшуків, оглядів чи інших слідчих дій.

Викладене, а також необхідність правової регламентації деяких інших обставин, пов'язаних із забезпеченням прав людини при проведенні обшуків житла чи іншого володіння особи, обумовило підготовку досліджуваного законопроекту.

Основна частина. У законопроекті досягнення названої мети пропонується реалізувати шляхом внесення відповідних змін до окремих положень статей 206 «Загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини», 233 «Проникнення до житла чи іншого володіння особи», 234 «Обшук», 235 «Ухвала про дозвіл на обшук чи іншого володіння особи», 303 Рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, та право на оскарження, 309 «Ухвали слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування» КПК України.

За результатами проведеного дослідження вважаємо за доцільне відзначити таке.

У законопроекті пропонується доповнити частину першу статті 206 КПК України текстом «... або щодо якої були здійснені процесуальні дії без ухвали суду, що потребують судового підтвердження, зокрема обшук ...». Вбачається, що такі зміни не узгоджуються з концептуальним значенням та основною метою вказаної норми, які пов'язані з втіленням одного з фундаментальних правових засад сучасного кримінального процесу – принципом «*habeas corpus*» (хабеас корпус), який гарантує право людини на судову перевірку обґрунтованості та законності його *затримання, арешту чи тримання під вартою*.

Відповідно до загального положення чинної статті 206 КПК України кожен слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити додержання прав такої особи.

Так, якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави в установленому КПК України порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи. У разі, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких тримається ця особа, не надасть судового рішення, яке набрало законної сили, або не доведе наявності інших правових підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді (суду), позбавлення особи свободи та її тримання під вартою, слідчий суддя повинен своєю постановою звільнити таку особу.

Внаслідок цього вказана норма не передбачає можливість визначення у ній припису щодо перевірки законності обшуку чи інших процесуальних дій, які тимчасово обмежують права і свободи людини, або можуть їх порушити у разі недотримання встановлених законом підстав та порядку їх проведення під час кримінального провадження. Окрім обшуку, проникнення до житла чи іншого володіння особи, такими процесуальними діями можуть бути, наприклад, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна, домашній арешт та інші запобіжні заходи, негласні слідчі (розшукові) дії тощо.

Тому, виходячи із засад системності, взаємоузгодженості та логічної послідовності викладення норм права у нормативно-правовому акті, визначених статтею 34 Закону України «Про правотворчу діяльність», норму щодо повноважень слідчого судді (суду) здійснювати перевірку стану дотримання прав і свобод людини під час проведення обшуку або інших процесуальних дій, що тимчасово обмежують права і свободи людини, а також постановляти ухвалу, якою орган державної влади чи службова особа зобов'язуються забезпечувати додержання цих прав, доречно викласти в окремій статті КПК України.

У частині третій статті 233 КПК України пропонується суттєво розширити перелік невідкладних випадків, за наявності яких слідчий, дізнавач, прокурор матимуть право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи. До них належать: запобігання безпосередній загрозі здоров'ю, статевій свободі чи особистій безпеці людей; безпосереднє переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 115–118, 121, 127, 146, 147, 149, 152, 153, 155, 156-1, 258, 258-1, 259 Кримінального кодексу України, або у момент безпосереднього одержання неправомірної вигоди особами, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 368, 369 Кримінального кодексу України; необхідність

невідкладного вилучення чи збереження речових доказів, що стосуються злочинів, передбачених зазначеними статтями, якщо існує ризик їх знищення, приховування або використання для продовження злочину.

Однак у законопроекті та пояснювальній записці до нього не надано будь-яких обґрунтувань щодо внесення саме таких змін до статті 233 КПК України.

Зокрема, відсутній ґрунтовний аналіз статистичних даних, результатів досудового розслідування чи судового розгляду відповідних кримінальних проваджень, прогноз настання позитивних правових, соціально-економічних чи інших наслідків впровадження пропонованих законодавчих змін, потреба адаптації до законодавства Європейського Союзу, інші дані, які би підтверджували необхідність доповнення передбачених КПК України підстав проникнення до житла чи іншого володіння особи за відсутності ухвали слідчого судді (суду).

Водночас вбачається, що пропонована редакція частини третьої статті 233 КПК України не узгоджується з відповідними положеннями Конституції України.

Так, згідно з вимогами статті 30 Конституції України кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку.

Тобто вимоги статті 233 КПК України фактично дублюють відповідне конституційне положення щодо невідкладних випадків (*врятування життя людей та майна чи безпосереднє переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину*), що надають слідчому, дізнавачу, прокурору право проникнення до житла чи іншого володіння особи та проведення там як виняток обшуку (огляду) до постановлення ухвали слідчого судді.

У даному випадку дотримано передбачений статтею 8 Конституції України принцип верховенства права, який, серед іншого, передбачає, що Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії.

Вирішальне значення для оцінки правомірності запропонованих у законопроекті змін мають положення статті 22 Конституції України про те, що конституційні права і свободи людини і громадянина гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Однак, попри зазначену конституційну норму, вищенаведений перелік «невідкладних випадків», якими пропонується доповнити частину третю статті 233 КПК України, значно розширює можливості уповноважених посадових осіб під час досудового розслідування за відсутності ухвали слідчого судді (тобто судового дозволу) або добровільної згоди відповідної особи

проникати до її житла чи іншого володіння та проводити там обшук чи огляд. Як наслідок, у запропонованій редакції вказана норма без сумніву істотно звужує гарантоване конституційне право людини на недоторканість житла чи іншого володіння.

Виходячи з вищевикладеного, будь-які зміни та доповнення до статей 233, 234 КПК України або інших норм кримінального процесуального закону, що регламентують підстави та порядок проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку, мають бути повністю узгоджені з положеннями статті 30 Конституції України. У будь-якому випадку їх редакція (до внесення змін до цієї статті) не повинна приводити до звуження чи обмеження змісту та обсягу прав і свобод людини, передбачених Конституцією України.

Окрім того, пропонована редакція частини третьої статті 233 КПК України не повною мірою відповідає смислу та значенню понять, які застосовуються у статті 30 Конституції України та статті 233 КПК України для формулювання правових підстав виняткового проведення невідкладних дій, що тимчасово обмежують права особи.

Зокрема, зазначені у ній *«запобігання безпосередній загрозі здоров'ю, статевій свободі»* очевидно не стосуються *«врятування життя»*, як однієї з основних підстав, що легітимізує проникнення до житла чи іншого володіння особи за відсутності відповідної ухвали слідчого судді.

Недостатньо обґрунтованою, з огляду на викладене, є пропозиція замінити конституційне положення щодо *«врятування майна»* на *«необхідність невідкладного вилучення чи збереження речових доказів, ...якщо існує ризик їх знищення, приховування або використання для продовження злочину»*.

У даному випадку *«врятування майна»* слід розглядати насамперед у контексті забезпечення конституційного права людини на власність. Тобто таке майно має певне значення або цінність для підтримання життя та здоров'я людини, задоволення її базових потреб та інтересів. Окрім того, майно може мати історико-культурну цінність загалом для всього суспільства, бути об'єктом культурної спадщини тощо. Невідкладність врятування майна також обумовлена раптовістю та непередбачуваністю виникнення такого випадку. Однак у разі прогнозованого, очікуваного розвитку подій, пов'язаних з можливістю втрати чи знищення майна, нагальна потреба щодо *невідкладного* проникнення до житла та проведення там обшуку втрачається.

На безпідставності підміни вказаних понять акцентував увагу і Верховний Суд. Зокрема, у постанові Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 01.11.2023 р. (справа № 462/3127/22, провадження № 514879км23) зазначено, що такі підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи до постановлення ухвали слідчим суддею як *«унеможливлення знищення доказів, фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, збереження усієї доказової бази»* не відносяться до переліку невідкладних. У зв'язку з цим Верховний Суд підтвердив обґрунтованість висновків судів першої та апеляційної інстанцій про те, що фактичні дані відповідного протоколу обшуку є недопустимими, оскільки його проведено

внаслідок порушення прав людини і основоположних свобод, а також, що інші докази, отримані в ході його проведення та похідні від них, також є недопустимими згідно з принципами доктрини «плодів отруйного дерева» (fruit of the poisonous tree), що була сформульована у низці рішень Європейського Суду з прав людини (URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114726887>).

Не належить до категорії невідкладних випадків і пропонуване *«безпосереднє переслідування осіб ... у момент одержання неправомірної вигоди особами, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 368, 369 Кримінального кодексу України»*, оскільки конституційне положення щодо *«безпосереднього переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину»*, як підстави проникнення до житла до постановлення ухвали слідчого судді, передбачає комплекс різних організаційних та процесуальних заходів щодо переслідування, затримання та доставлення до органу правопорядку особи, яка безпосередньо перед цим здійснила кримінальне правопорушення. Водночас фіксації відомостей щодо моменту одержання неправомірної вигоди майже у всіх випадках передуює проведення сукупності заздалегідь спланованих, підготовлених оперативно-розшукових дій, негласних слідчих (розшукових) та інших слідчих (розшукових) дій.

Тому з наведених вище міркувань статті 233, 234 та інші статті КПК України, до яких у законопроекті запропоновано внести вищезазначені зміни, доцільно залишити у чинній редакції.

Отже, вищезначені положення досліджуваного законопроекту не повною мірою узгоджуються зі встановленими Законом України «Про правотворчу діяльність» вимогами щодо повноти, правової визначеності, системності й логічної послідовності змісту нормативно-правового акта, відповідності його положень нормам інших законодавчих актів, зокрема Конституції України та КПК України, щодо дотримання права особи на недоторканість житла та виняткового характеру його обмеження. У подальшому це суттєво ускладнить належну реалізацію законопроекту під час правозастосовної діяльності та досягнення проголошеної в ньому мети.

Висновок.

Попри актуальне значення положень проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо посилення захисту прав людини під час проведення обшуку» (реєстр. № 13599 від 04.08.2025), він містить деякі ризики запропонованих у ньому положень, які в подальшому можуть перешкодити його реалізації.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*